

Mis nad siis tulevad meie õue peale ...

Wiedemanni keelepreemia värske laureaat Ellen Uuspõld kirjutab 2000. aasta augustikuu Keeles ja Kirjanduses sellest, kuidas Matsist sai mats. Populaarset eesnime hakati kasutama kohtlase inimese tähenduses juba saksa keeles. Eesti keelealal sai see mõisnike keelepruugis talupoja halvustavaks sünonüümiks. Eestlaste suus võis mats saada talupoja halvustavaks nimetuseks alles siis, kui oli tekkinud juba olulisel hulgal iseteadlikke eesti linnainimesi.

Aga Mats ei ole meil sugugi ainus eesnimi, mis on kasutuses hakanud tähendama rahvust või rahvuse osa. Venelasi on Eestis ammust ajast halvustavalt kutsutud vankadeks. Sõna leidub nii Julius Mägiste kui ka Alo Rauna etümoloogiasõnaraamatus, samuti Mari Musta uurimuses „Vene laensõnad eesti murretes” (1956, raamatuna Tallinn 2000). Just murretest on see Mari Musta andmetel võetud ka uuematesse sõnaraamatutesse. Vanka aluseks on üks levinumaid vene mehenimesid Ivan (> Vanja > Vanka). Aga nagu mats, nii on ka *vanka* halvustavas tähenduses üldnimena kasutusel juba laenuandjas keeles: vene keeles kutsuti vankadeks viletsaid linnavoorimehi. Sõna levis meil kiiresti üldisesse kasutusse pärast sõda Eestisse valgunud näljaste orbude, nn kotipoiste hüüdnimena. Kui venelased meile kauemaks püsima jäid, kui alguses arvatud, laienes vanka venelase üldiseks halvustavaks sünonüümiks. Vahel harva on venelasi (ilmselt soomlaste eeskujul) ka iivaniteks nimetatud, aga kuigi levinud see nimetus ei näi olevat.

Teise maailmasõja ajal hakati saksa sõdureid kutsuma fritsudeks (< Fritz < Friedrich), mis Punaarmees teeninud eesti sõjameeste kaudu levis ka eestikeelsesesse kirjasõnasse. Sõjaaega kajastavas ilukirjanduses võib seda tihti leida. Inglise slängis kutsuti saksa sõdureid *Fritz*'ideks juba Esimese maailmasõja päevil. Fritsudeks ei ole kunagi kutsutud üldiselt kõiki saksa rahvusest inimesi, see oli ikka vaenlane, saksa sõdur.

Eesnimi rahvuse sünonüümina näib olevat tähenduselt alati halvustav. Ta tuleb kasutusele siis, kui kõnealuse rahvusega tekib ebameeldivaid kokkupuuteid. Ebameeldiv võib kontakt olla ka lihtsalt sellepärast, et ta on liiga tihe ja pealetükkiv. Kümmeaastat tagasi, kui meil piirid lahti läksid, tuli mõneks ajaks eestlaste (eriti tallinlaste) keelepruuki pekka nii soome ostuturisti kui ka laiemalt kõigi soomlaste sünonüümina. Pekka pole kunagi jõudnud saada nii halvustavat varjundit kui frits või vanka, pigem on see olnud üleolevalt humoristlik.

Naistega näib olevat vähem ebameeldivaid kokkupuuteid. Ainus siia rühma arvatav naisenimest pärinev nimetus on marusja, mida on kasutatud ja vahel nüüdki kasutatakse vene naise üldnimena.

„Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999” tunneb peale matsi fritsu ja vankat, teisi pole ilmselt piisavalt üldiseks peetud. Tartu ülikooli inglise keele õppetooli dotsent Enn Veldi juhtis minu tähelepanu John Ayto sõnaraamatule „The Oxford Dictionary of Slang” (1998), mis pakub rikkalikult samalaadset ainekku inglise keelest. Näiteks iirlane on *paddy* (< Patrick) või *mick*, šotlane *jock* (< Jack), hispaanlane või portugallane *dago* (< Diego), ameeriklane *sammy* (vrd onu Sam), prantsuskeelne kanadalane *joe*, türklane või araablane *abdul* jne. Ka meile nii tuttav jänki (ingl *yankee*) on eesnimemugand hollandi nimest Janke (< John).

Naabritega võrreldes on huvitav, et Eestis piirdub selline rahvaste nimetamine eesnimedega. Soomlased näiteks kutsuvad oma läänenaabreid svenssoniteks ja ka keskmise soomlase kohta ütlevad nad *keskivertovirtanen* või *tavallinen virtanen* või *me virtaset*. Perekonnanime laienenud tähendusel ei ole eesnimikasutusega võrreldavat halvustavat varjundit, kuigi svensson ei tarvitse soomlase suus kuigi armastusväärset kõlada. Aga see pole seotud sõna tähendusega, pealegi kasutavad svenssonit enda kohta ka rootslased ise, nagu soomlased virtaneni.

Mul ei ole infot, et eestlased oleksid virtaneni või svenssoni laensõnana kasutusele võtnud. Ka ühtegi teist rahvust ei ole meil ühise perekonnanimega õnnistatud. Eestlaste endi perekonnanimede hulgas ilmselt ei ole ühtegi nii silmatorkavalt teistest ees oleva sagedusega nime, mida me oleksime võinud kogu oma rahvuse kohta kasutama hakata. Või siis lihtsalt pole meil kalduvust ennast nimetada, pigem teisi.

Reet Kasik
Tartu ülikooli dotsent